

การศึกษากระบวนการความร่วมมือของชุมชนในการจัดการชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
ตามแนวแกนมรดกโลกโดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กรณีศึกษา: นครชุม
จังหวัดกำแพงเพชร บ้านคุงพัฒนา และทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย

THE STUDY OF THE COMMUNITIES COLLABORATIVE PROCESS IN CREATIVE
TOURISM COMMUNITIES MANAGEMENT AROUND THE WORLD HERITAGE
CORRIDOR BY APPLYING THE SOCIAL NETWORK CONCEPT, CASE STUDY;
NAKORNCHUM, KAMPHAENGPHET PROVINCE; BAN COOK PHATTHANA AND
THUNG LUANG, SUKHOTHAI PROVINCE

ปิยเดช อัครโพธิวงศ์*

Piyadech Akarapoti Wong

piyadech.ar@cmu.ac.th

ภาควิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ 50200
Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chiang Mai University,
Chiang Mai 50200 Thailand

*Corresponding Author E-mail: piyadech.ar@cmu.ac.th

(Received: October 1, 2019; Revised: October 21, 2019; Accepted: November 29, 2019)

ABSTRACT

The study of the collaborative process of creative tourism communities around the World Heritage corridor Si satchanalai, Sukhothai, and Kamphaengphet is the study of pattern and possibility in collaborative process in communities to creative tourism plan. This research applies social network analysis concept to analyze the result. The study uses mixed method by thorough surveying and using questionnaire to evaluate the social network pattern. The study result found out that there is the consistency of conclusion in 2 methods. Nakorn chum, Kamphaengphet province shows a positive aspect of the area in high potential of tourism resources. However, the communities could not congregate to each other in overall image. Consequently, there is a weakness which is the process to promote the strengthen of the communities in tourism is unclear. Ban Cook and Thung Luang in Sukhothai province clearly show the centralization pattern which is the strengths of 2 communities but there are the different as well. Ban cook has sufficiency potential of tourism resources. The communities are also ready to promote their own creative tourism plan. Nevertheless, there are differences of these 2 communities. Ban Cook has high interactive level of the community members. The community members contact each other easily and very frequently. The community relationship can impel the creative tourism policy in ease and consistence. It makes a long term's benefit to create the sustainability of creative tourism. Meanwhile, in Thung Luang, has a strength in high potential tourism activity and attractive to mass tourism. However, in social network analysis found out that there is one center point and the members of community is highly reliable on this center. In the beginning, this network may have a good result of promoting the creative tourism as Ban Cook.

However, in the long run, if the network losses the center agency, it can cause the network fails to collaborate. It might also affect the failure in collaborative network of the community in the future

Keywords: Collaborative Process; Creative-Community Based Tourism; Social Network Analysis

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการความร่วมมือชุมชนท่องเที่ยวสร้างสรรค์ตามแนวแกนมรดกโลก ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร เป็นการศึกษารูปแบบและความเป็นไปได้ที่เกิดขึ้นในกระบวนการความร่วมมือของชุมชนต่อการวางแผนการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในงานวิจัยนี้ใช้แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมมาวิเคราะห์ผล โดยการศึกษาใช้วิธีการศึกษาแบบผสมผสาน เป็นการลงสำรวจพื้นที่เชิงลึก ควบคู่ไปกับการใช้แบบสอบถามเพื่อประเมินรูปแบบเครือข่ายทางสังคม ผลการศึกษาพบว่าข้อสรุปที่ได้สอดคล้องกันทั้ง 2 วิธีการ โดยชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร มีรูปแบบความร่วมมือที่ไม่ได้รวมกลุ่มกันอย่างชัดเจน มีจุดเด่นของพื้นที่คือทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง แต่เนื่องจากไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อวางแผนภาพรวม ทำให้เกิดจุดด้อยคือภาพของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นจุดขายของชุมชนไม่ชัดเจน ส่วนชุมชนบ้านคูกและชุมชนทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย มีรูปแบบเครือข่ายที่มีศูนย์กลางชัดเจน ทรัพยากรการท่องเที่ยวมีศักยภาพและชุมชนพร้อมที่จะทำการส่งเสริมแผนการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในชุมชนซึ่งเป็นจุดเด่นของทั้ง 2 ชุมชนแต่ความต่างคือ ชุมชนบ้านคูกมีจุดด้อยคือมีทรัพยากรชุมชนด้านการท่องเที่ยวที่น้อย แต่มีปฏิสัมพันธ์ในชุมชนสูง ทำให้การติดต่อประสานงานในชุมชนง่ายและเป็นไปด้วยความเข้มแข็งซึ่งทำให้สามารถผลักดันนโยบายการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ได้ง่าย และต่อเนื่องซึ่งมีผลดีในระยะยาวที่จะทำให้เกิดการท่องเที่ยวสร้างสรรค์อย่างยั่งยืน ในขณะที่ชุมชนทุ่งหลวงมีจุดเด่นคือมีทรัพยากรการท่องเที่ยวหลักที่เป็นจุดขายและดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ดี แต่ในการวิเคราะห์เครือข่ายพบว่ามีความศูนย์กลางเครือข่ายอยู่กลุ่มเดียวและมีการพึ่งพิงหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางสูงมาก ซึ่งในระยะเริ่มต้นอาจส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างได้ผลเช่นเดียวกับบ้านคูก แต่ในระยะยาวหากขาดหน่วยงานที่เป็นศูนย์กลาง จะทำให้เครือข่ายกระบวนการความร่วมมือไม่สามารถประสานงานกันได้อาจส่งผลให้องค์กรไม่สามารถสร้างกระบวนการความร่วมมือในการส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ได้

คำสำคัญ: กระบวนการความร่วมมือ ชุมชนท่องเที่ยวสร้างสรรค์ การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม

1. บทนำ

การศึกษากระบวนการความร่วมมือเพื่อการวางแผนการจัดการของชุมชน วางแผนการศึกษาโดยใช้ชุมชน 3 ชุมชนตามแนวแกนมรดกโลกศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร วางกรอบการศึกษาด้านแนวคิดเรื่อง การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (social network analysis) เนื่องจากกระบวนการความร่วมมือเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนกลุ่มความร่วมมือต่างๆ ที่เข้าร่วมในการแสดงความคิดเห็นและหาข้อสรุปในการสร้างนโยบายหรือแผนการจัดการใดๆ จะมีปัจจัยที่แตกต่างกันในการให้ความร่วมมือในกระบวนการดังกล่าว การศึกษากระบวนการความร่วมมือจึงมีความยุ่งยากในการทำความเข้าใจและแปลความในการศึกษากระบวนการความร่วมมือดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบการศึกษาจะเป็นการตีความหรือเป็นการอธิบายในเชิงให้รายละเอียดข้อมูล (Descriptive Data) ซึ่งทำให้หลายครั้งข้อมูลดังกล่าวขาดหลักฐานเชิงประจักษ์และทำให้ผลของการตีความหรือศึกษากระบวนการความร่วมมือขาดความชัดเจน[1] ในงานวิจัยชิ้นนี้จึงอาศัยแนวคิดที่เรียกว่าการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (Social Network Analysis) มาช่วยในการทำความเข้าใจการศึกษากระบวนการความร่วมมือในชุมชนท่องเที่ยวสร้างสรรค์ตามแนวแกนมรดกโลก ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร โดยได้เลือกชุมชนตัวแทนที่มีความแตกต่างกันในเรื่องท่องเที่ยวสร้างสรรค์ เช่นชุมชนท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบท ชุมชนท่องเที่ยวแบบ homestay และชุมชนท่องเที่ยววัฒนธรรมและประเพณี เนื่องด้วยพื้นที่ชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีความซับซ้อนสูง มีความหลากหลายทางสังคมของแต่ละสมาชิกในชุมชน ทำให้กระบวนการความร่วมมือในเชิงการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนที่มีความซับซ้อนขึ้นไปด้วยเมื่อต้องมีการตัดสินใจในการวางแผนการทำความเข้าใจกระบวนการความร่วมมือของชุมชนจึงต้องอาศัยเครื่องมือหลากหลายรูปแบบที่ใช้ในการเก็บและประมวลผลข้อมูลเพื่อวิเคราะห์ แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมจึงเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยอธิบายและสร้างความเข้าใจถึงรูปแบบกระบวนการความร่วมมือในชุมชนที่มีผลการตัดสินใจในเครือข่ายความร่วมมือ รวมถึงสามารถใช้ข้อมูลเชิงปริมาณมาสนับสนุนตรรกะในการอธิบายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในกระบวนการความร่วมมือของชุมชนได้

2. วัตถุประสงค์การศึกษา

1. ศึกษาารูปแบบกระบวนการความร่วมมือในชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ตามแนวแกนมรดกโลก ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม
2. ศึกษาแนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเพื่อประยุกต์ใช้ในการประเมินกระบวนการความร่วมมือในการวางแผนการจัดการชุมชนท่องเที่ยวสร้างสรรค์

3. แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเป็นแนวคิดที่มองเรื่องความสัมพันธ์ของโครงสร้างของตัวแทนใดๆ (actor) ที่เข้าร่วมในการสร้างกระบวนการความสัมพันธ์โดยตัวแทนดังกล่าวจะหมายถึงหน่วยย่อยเป็นตัวละครไปจนถึงการเป็นกลุ่มองค์กร บริษัท ห้างร้าน หรือจนถึงระดับประเทศก็ได้ การมีความสัมพันธ์กันในโครงสร้างของเครือข่ายจะสร้างแบบแผนของเครือข่ายขึ้นมาซึ่งแบบแผนของเครือข่ายนี้จะใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหารูปแบบความสัมพันธ์[1][2][3][4][5]

3.1 การนำแนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมมาใช้

การนำแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมมาใช้ในการศึกษาวิจัยนี้ การศึกษาจะใช้แนวคิดที่เรียกว่าเครือข่ายจุดศูนย์กลาง (Ego-centric networks) กล่าวคือไม่ได้ศึกษาจำนวนประชากรทั้งหมดแต่ใช้ตัวอย่างที่คัดเลือกกว่าเป็นตัวอย่างที่มีความสำคัญหรือเป็นหน่วยสำคัญ (focal nodes-egos) แล้วใช้วิธีการเก็บแบบสอบถามแบบลูกบอลหิมะ (snowball method) ด้วยวิธีการดังกล่าวจะทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่มีความสัมพันธ์กันทั้งหมด แล้วจึงนำกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวมาวิเคราะห์หาแบบแผนของเครือข่ายทางสังคมที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์ค่าทั้งหมดจะเป็นการเลือกการอ่านค่าจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยอีกครั้ง [5][9] โดยค่าหลักที่ใช้ในการศึกษาของเครือข่ายทางสังคมนี้คือค่าความเป็นศูนย์กลาง (degree-centrality) กล่าวคือเป็นค่าที่วัดความเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางสังคมนั้นๆว่าอยู่ที่หน่วย (node) ไต หน่วยใดที่ถูกเชื่อมต่อกับหน่วยอื่นมากที่สุดจะมีค่าความเป็นศูนย์กลางสูงที่สุดและมีแนวโน้มจะมีปฏิสัมพันธ์กับหน่วยอื่นได้มากที่สุด ซึ่งด้วยลักษณะของการติดต่อเช่นนี้เองทำให้นิยามว่าหน่วยที่มีค่าความเป็นศูนย์กลางสูงจะมีแนวโน้มที่จะกำหนดแนวทางการจัดการ กำหนดนโยบายหรือส่งผ่านความคิดเห็นของหน่วยตนเองไปสู่หน่วยอื่นได้มากกว่า[4][6]

4. วิธีการในการเก็บข้อมูล

วิธีการเก็บข้อมูลในงานวิจัยนี้ใช้วิธีการที่เรียกว่า วิธีการเก็บข้อมูลแบบลูกบอลหิมะ (snowball method) วิธีการนี้จะเริ่มจากคนหรือกลุ่มหลักที่เข้าร่วมในความร่วมมืออย่างแน่นนอน โดยจะมีการสอบถามในคนหรือกลุ่มเหล่านี้ถึงคนหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่คนหรือกลุ่มหลักติดต่อหรือแลกเปลี่ยนข้อมูลในเครือข่ายความร่วมมือใดๆ รายชื่อที่ได้มาจะถูกทำซ้ำในกระบวนการเดียวกันจนกว่าจะไม่มีชื่อซ้ำหรือชื่อที่ได้มามากกลับสู่ชื่อคนหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียที่เคยได้ข้อมูลมาแล้ว[3][4][7]

5. วิธีการวิเคราะห์

เมื่อคนหรือกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียถูกนำมาแยกวิเคราะห์แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีส่วนได้เสียจะสามารถนำมาแปลความหมายได้โดยวิธีการวิเคราะห์แบบเครือข่ายทางสังคม ซึ่งจะใช้การวิเคราะห์จากข้อมูลที่ได้มาจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ในแบบลูกบอลหิมะ ในแบบสอบถามจะมีช่องว่างที่จะให้ผู้มีส่วนได้เสียได้ระบุถึงผู้มีส่วนได้เสียใดๆ ในเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ด้วย โดยจะวิเคราะห์จากความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นเครือข่ายโดยใช้โปรแกรมที่เรียกว่า ยูซินีตหก (Ucinet 6) ข้อมูลที่ได้จะนำมาใส่ในตารางข้อมูลของโปรแกรดังกล่าว โดยให้การเชื่อมต้อมีค่าเป็น 1 และไม่มีการเชื่อมต้อมีค่าเป็น 0 เมื่อข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาใส่ในตารางวิเคราะห์ (matrix) ตารางนี้สามารถแปลงผลเป็นแผนภูมิภาพได้โดยใช้โปรแกรมที่เชื่อมต่อกับยูซินีตหก คือโปรแกรมเน็ตดรอว์ (Netdraw) [4][8]

6. ข้อเสนอแนะงานวิจัย

การวิเคราะห์แบบแผนจะนำค่าตัวเลขความเป็นศูนย์กลางที่ได้จากกรอบการวิจัยข้างต้นมาใช้ โดยมีการสันนิษฐานผลการวิจัยเบื้องต้นไว้คือ ในกรณีของการได้ค่าความเป็นศูนย์กลางสูงที่หน่วย (node) ใดหน่วยหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าหน่วยนั้นถูกติดต่อจากหน่วยอื่นในเครือข่ายบ่อยครั้งกว่า ผลที่ตามมาคือหน่วยที่มีค่าความเป็นศูนย์กลางสูงมีแนวโน้มจะเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในเครือข่ายทางสังคมนั้น การเป็นศูนย์กลางในการให้และรับข้อมูลทำให้มีแนวโน้มที่หน่วยอื่นให้ตัดสินใจตามความต้องการของผู้ให้ข้อมูล [4]

7. ระเบียบวิธีวิจัย

1. เลือกชุมชนที่ต้องการศึกษา ในงานวิจัยนี้ชุมชนถูกเลือกจากชุมชนตามแนวแกนอุทยานประวัติศาสตร์¹ สุโขทัยศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร โดยชุมชนที่มีศักยภาพแตกต่างกันถูกคัดออกมา 3 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านคูก ชุมชนทุ่งหลวง และชุมชนนครชุม
2. ศึกษาข้อมูลพื้นฐานของทั้ง 3 ชุมชนที่เลือกมา จากข้อมูลเอกสาร หนังสือ การสัมภาษณ์ และการลงสำรวจในพื้นที่จริง โดยแบ่งการสำรวจออกเป็นสำรวจกายภาพชุมชนทั้ง 3 แห่งดังกล่าวโดยมุ่งประเด็นไปที่การศึกษาทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของชุมชนและสำรวจโดยใช้แบบสอบถามเพื่อนำมาวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในกระบวนการความร่วมมือโดยมีเป้าหมายในแบบสอบถามไม่น้อยกว่า 10 แบบสอบถาม
3. เลือกตัวแทน (actor) ที่เป็น focal node ของชุมชนกล่าวคือเป็นตัวแทนของชุมชนที่มีแนวโน้มจะเป็นศูนย์กลางของการติดต่อ การตัดสินใจในนโยบายการพัฒนาชุมชน² โดยอาศัยการเข้าสัมภาษณ์เชิงลึกในพื้นที่ และคัดเลือกจากผู้นำที่ใส่ใจในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์
4. ใช้แบบสอบถามโดยอาศัยวิธีการแบบ snowball method เพื่อหากลุ่มความเชื่อมต่อของคนในแต่ละชุมชน (แบบสอบถามที่มีการตอบต้องไม่น้อยกว่า 10 คน เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนที่หลากหลายในเครือข่ายและเพื่อให้แน่ใจว่าชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์กันในกระบวนการความร่วมมือ)
5. รวบรวมแบบสอบถามและประเมินค่าแบบสอบถามโดยอาศัยโปรแกรม UCINET 6 และ NETDRAW เพื่อให้ได้ค่าความเป็นศูนย์กลาง (degree-centrality) และแผนภาพการเชื่อมต่อของเครือข่าย โดยค่าความเป็นศูนย์กลางที่ได้จะมีค่าตัวเลขที่มากที่สุดที่ 1 และน้อยที่สุดคือ 0 ค่าที่มากที่สุดจะแสดงว่าหน่วยใดๆ ในเครือข่ายเป็นจุดศูนย์กลางการติดต่อกันมากกว่าหน่วยอื่นที่มีค่าตัวเลขน้อยกว่า ส่วนแผนภาพการเชื่อมต่อของเครือข่ายคือรูปแบบการเชื่อมต่อของหน่วยต่างๆ ในเครือข่ายที่มีรูปแบบเฉพาะ ซึ่งรูปแบบเฉพาะดังกล่าวจะช่วยให้มองเห็นภาพของการเชื่อมต่อโดยภาพรวมได้ชัดเจนและทำให้วิเคราะห์แบบแผนการเชื่อมโยงเครือข่ายของชุมชนนั้นๆ ได้โดยอาศัยแผนภาพดังกล่าว
6. นำการวิเคราะห์ที่ได้จากข้อ 5 มาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ได้และข้อมูลการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย
7. สรุปข้อมูล

8. ผลการศึกษา

การศึกษาชุมชนขั้นต้นของตัวแทนทั้ง 3 ชุมชน ข้อมูลเบื้องต้นและผลสำรวจ

8.1 ชุมชนนครชุม ตัวแทนรูปแบบการท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนนครชุม ต.นครชุม อ.เมือง จ.กำแพงเพชร เป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้านการมีกิจกรรมประเพณีและเทศกาลชุมชนร่วมกันสร้างกิจกรรมตลาดย้อนยุคนครชุมขึ้นและดำเนินการอย่างต่อเนื่องมากกว่า 10 ปี ตลาดย้อนยุคที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะของตลาดนัดที่จัดขึ้นบนพื้นที่ตลาดเก่าซึ่งท้ายสุดกลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวสำคัญของนครชุมในปัจจุบัน ข้อสังเกตหนึ่งของพื้นที่ชุมชนนครชุมคือเป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมายาวนาน มีผู้อพยพย้ายถิ่นเข้าและออกพื้นที่น้อยทำให้กลุ่มคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนที่มีอายุในพื้นที่มาอย่างยาวนานหรือแม้กระทั่งเกิดโตในพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ล้วนทำให้สมาชิกในชุมชนมีความเป็น

¹ ความหมายของพื้นที่แนวแกนอุทยานประวัติศาสตร์คือพื้นที่เชื่อมต่อเดิมของอาณาจักรสุโขทัยโดยอาศัยการเชื่อมโยงจากแนวท่อส่งน้ำในสมัยสุโขทัยซึ่งเชื่อมโยง 3 อุทยานประวัติศาสตร์ที่เป็นมรดกโลกในปัจจุบันคือ ศรีสัชนาลัย-สุโขทัย-กำแพงเพชร

² โดยทั่วไป focal node มักจะเป็นผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน รองผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าชมรม เป็นต้น

เจ้าของพื้นที่สูง จากการลงสำรวจพื้นที่พบว่าชุมชนนครชุมมีจุดเด่นคือมีศักยภาพสูงในการเป็นตัวแทนชุมชนท่องเที่ยวรูปแบบเทศกาลประเพณี เนื่องจากในพื้นที่มีประเพณีวัฒนธรรมที่หลากหลายและตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามมีจุดสังเกตคือชุมชนนครชุมจะมีการรวมกลุ่มของชุมชนในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยวหลายกลุ่มและในแต่ละกลุ่มยังขาดการเชื่อมโยงภาพรวมระหว่างกันทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นทั้งนครชุมไม่มีจุดเด่นและไม่สามารถหากิจกรรมแม่เหล็กที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างชัดเจน [9]

8.2 ชุมชนทุ่งหลวง ตัวแทนรูปแบบการท่องเที่ยววิถีชีวิตในชนบท

ชุมชนทุ่งหลวง ต.ทุ่งหลวง อ.ศรีมาม จ.สุโขทัย เป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมคือ การทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดินแดง ซึ่งเป็นศิลปหัตถกรรมดั้งเดิม ชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ไม่เคยมีการย้ายถิ่นหรือเปลี่ยนอาชีพหลัก จึงทำให้เกิดความเป็นอัตลักษณ์ชุมชนค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตามเนื่องจากทั้งหมู่บ้านมีอาชีพหลักเดียวกันการพัฒนาอาชีพของกลุ่มช่างฝีมือบ้านทุ่งหลวงจึงมีการแข่งขันค่อนข้างมาก ทำให้เกิดการขายตัดราคา หรือเกิดระบบการผลิตแบบใหม่ที่สามารถขายเครื่องปั้นได้รวดเร็วและปริมาณมากขึ้นในราคาที่ต่ำลง งานฝีมือจึงค่อยๆ หมดความสำคัญลงและช่างฝีมือส่วนใหญ่ในพื้นที่เป็นผู้สูงวัย จากการสำรวจในพื้นที่พบว่าชุมชนทุ่งหลวง มีศักยภาพทางด้านวัฒนธรรมสูงสามารถเป็นตัวแทนของการท่องเที่ยวแบบเยี่ยมชมวิถีชีวิตจริงของชุมชน แต่มีอุปสรรคสำคัญคือ การสืบทอดวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่ การขาดกำลังคนวัยทำงานทำให้การวางแผนการบริหารจัดการที่เป็นระบบทำได้ยาก เนื่องจากไม่สามารถระบุกิจกรรม และความรับผิดชอบในระยะยาวได้ [9]

8.3 ชุมชนบ้านคูกพัฒนา ตัวแทนรูปแบบการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์

ชุมชนบ้านคูกพัฒนา ต.สารจิตร อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย เดิมทีเป็นชุมชนที่มีความโดดเด่นในด้านวิถีชีวิตเชิงเกษตร การเรียนรู้เยี่ยมชมวิถีชีวิตอย่างแท้จริงจึงต้องอาศัยการอยู่ร่วมกับชาวบ้านในรูปแบบโฮมสเตย์ โดยมีเส้นทางวัฒนธรรมที่สำคัญคือ ลักษณะการเล่าเรื่อง “ตำนานพระร่วงพระลือ” ซึ่งมีความโดดเด่นในแง่อัตลักษณ์ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นอย่างยิ่ง ชุมชนจึงมีความโดดเด่นในการเป็นตัวแทนชุมชนท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ที่นักท่องเที่ยวจะสามารถเรียนรู้วิถีชีวิตทั้ง 24 ชั่วโมงได้ อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านคูกพัฒนาจะมีประเด็นเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวอยู่บ้างเนื่องจากการติดต่อเพื่อการท่องเที่ยวจะมีช่องทางในการติดต่อและหากติดต่อผ่านช่องทางดังกล่าวไม่ได้จะทำให้ไม่สามารถรับข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวของชุมชนได้เลย อีกทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวของบ้านคูกพัฒนาจะจำกัดเพียงสถานที่ที่ผูกกับตำนานพระร่วง พระลือซึ่งทำให้มีความจำกัดและขาดความน่าสนใจที่นักท่องเที่ยว [9]

8.4 การคาดการณ์จากทฤษฎีสู่ผลสรุป จากการระดมความคิดเห็น

จุดมุ่งหมายสูงสุดในการพัฒนาชุมชน คือ การที่ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนา และสร้างแผนดำเนินการด้วยตัวเองหรือใช้ผู้เชี่ยวชาญภายนอกในแง่การให้คำปรึกษาเท่านั้น ซึ่งจะทำให้ชุมชนสามารถรู้จักปรับแผนกลยุทธ์การพัฒนาชุมชนได้ตามสถานการณ์ ไม่ว่าเป้าหมายสำคัญของชุมชนจะเป็นการพัฒนาชุมชนไปเพื่อการท่องเที่ยวหรือไม่ก็ตาม จากข้อมูลเบื้องต้นในการพัฒนาชุมชนทำให้ในการศึกษาวิจัยมีการคาดการณ์เบื้องต้นว่า;

ชุมชนนครชุมจะเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาได้ยากที่สุดเนื่องจากมีลักษณะการกระจายอำนาจสูงมาก รวมถึงชุมชนนครชุมมีขนาดใหญ่มากในระดับเมืองทำให้มีลักษณะการร่วมมือกันทำกิจกรรมท่องเที่ยวในลักษณะองค์กรมีแนวโน้มที่จะรวมกลุ่มและสร้างกระบวนการความร่วมมือที่เข้มแข็งได้ยาก ปรากฏว่าผลจากการระดมความคิดเห็นไม่ได้เป็นไปตามที่คาดการณ์ทั้งหมด เนื่องจากแม้ว่ากลุ่มผู้นำจะกระจายตัว และกระจายอำนาจแต่คนในชุมชนมีความเป็นเจ้าของพื้นที่สูงมาก จึงต้องการมีส่วนร่วมและออกความคิดเห็นกับการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดีและในกรณีที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันก็สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปะทะสังสรรค์เชิงความคิดจนกระทั่งได้บทสรุปร่วมกันเป็นฉันทามติของชุมชน แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีศักยภาพและมีความรู้ความเข้าใจในทิศทางการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี การกระจายอำนาจของผู้นำชุมชนจึงเกิดขึ้นมาจากการพัฒนาทิศทางการพัฒนาที่มีความเป็นไปได้หลายแนวทาง สุดท้ายการระดมความคิดเห็นในชุมชนนครชุมจึงเกิดการต่อยอดทางความคิด และมีโอกาสที่กลุ่มผู้นำชุมชนจะนำผลลัพธ์จากการสัมมนาไปสร้างแผนปฏิบัติการตามแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์โดยชุมชนไปต่อยอดได้เอง

ชุมชนบ้านคุกพัฒนา เป็นชุมชนที่มีศักยภาพและระบบการบริหารจัดการที่มีโอกาสในการพัฒนารองลงมา เนื่องจากเป็นกลุ่มชุมชนที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันสูงมีขนาดของชุมชนเล็กในลักษณะของหมู่บ้าน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้นำทิศทางการพัฒนา ทำให้สามารถนำกระบวนการการพัฒนา แผนการพัฒนาและแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการใหม่มีความเป็นไปได้ที่จะนำไปใช้จริง แต่ตัวชุมชนเองอาจจะยังไม่สามารถประยุกต์ใช้ หรือพัฒนาต่อยอดแนวคิดการจัดการชุมชนได้เอง ยังมีความจำเป็นที่ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานภายนอกจะต้องเข้าช่วยสร้างอัตลักษณ์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนต่อไป

ชุมชนทุ่งหลวง แม้จะมีศักยภาพในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเรื่องศิลปหัตถกรรมค่อนข้างสูง แต่ขาดกลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ที่จะพัฒนาชุมชนไปในทิศทางที่ท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ทำให้การพัฒนาชุมชนทั้งทางกายภาพ และด้านทรัพยากรมนุษย์มีอุปสรรคอยู่บ้าง เนื่องจากกลุ่มคนเข้าร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มาจากกลุ่มผู้นำแล้วล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุทำให้ไม่สามารถพัฒนากลุ่มคนรุ่นใหม่ไปมารับช่วงกิจกรรมงานฝีมือปั้นหม้อซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์หลักของชุมชน

ตารางที่ 1 แสดงคุณลักษณะของชุมชนและจุดเด่นจุดด้อยของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาทั้ง 3 ชุมชน

ชื่อชุมชน	คุณลักษณะของชุมชน	จุดเด่น	จุดด้อย
ชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร	ชุมชนขนาดใหญ่ มีกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลาย	ชุมชนมีขนาดใหญ่ มีความซับซ้อนของกิจกรรมสูง และมีข้อได้เปรียบด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย	พัฒนายากเนื่องจากมีการกระจายอำนาจของกลุ่มต่างๆในกระบวนการความร่วมมือมากเกินไปทำให้กลุ่มโดยรวมไม่เข้มแข็ง
ชุมชนบ้านคุกพัฒนา จังหวัดสุโขทัย	ชุมชนขนาดเล็กระดับหมู่บ้าน มีกิจกรรมท่องเที่ยวจำกัด	สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นในเรื่องทิศทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ไปในแนวทางเดียวกัน มีลักษณะของการรวมอำนาจสูง ทำให้การตัดสินใจต่างๆในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว	กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนมีจำกัด ทำให้มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวจำกัดไปด้วย
ชุมชนทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย	ชุมชนขนาดเล็ก มีกิจกรรมการท่องเที่ยวจำกัด	กิจกรรมการท่องเที่ยวมีจำกัดแต่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์สูง มีกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่เป็นผู้นำชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยว มีลักษณะของการรวมอำนาจสูง ทำให้การตัดสินใจต่างๆในเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว	ทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนของกลุ่มผู้นำชุมชนไม่ชัดเจน และไม่มีทรัพยากรบุคคลที่มารับช่วงกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชน

8.5 การวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในกระบวนการความร่วมมือเพื่อการวางแผนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ 3 ชุมชน

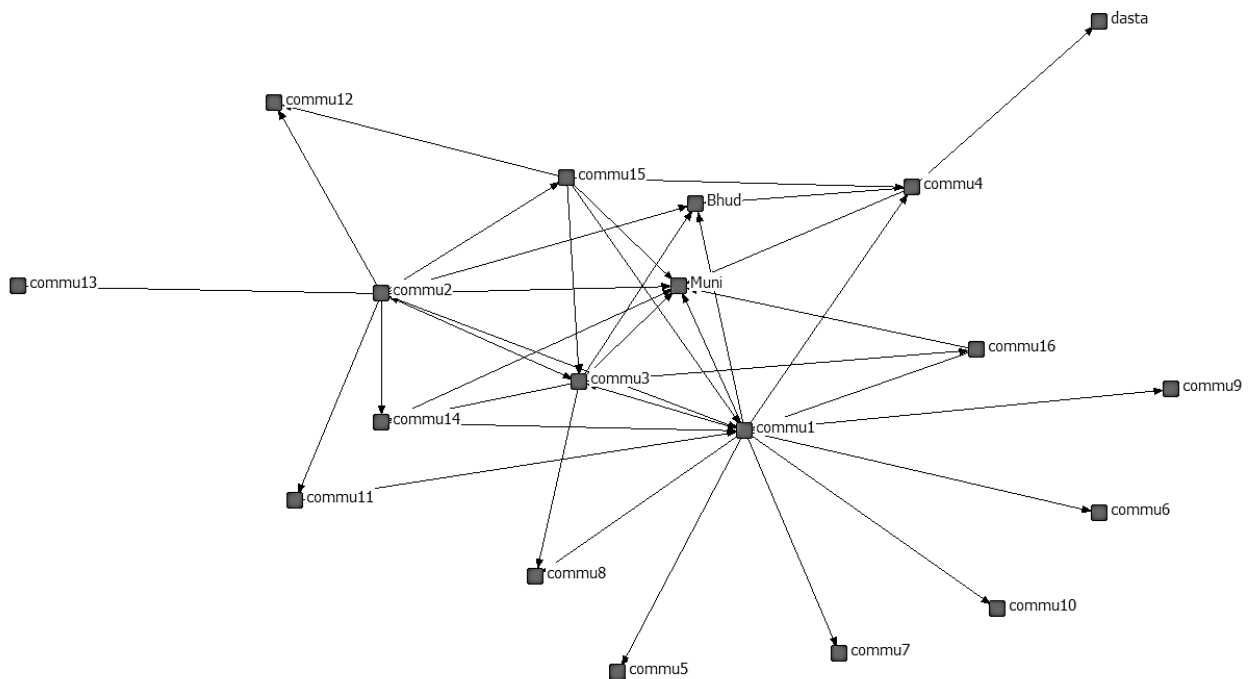
ความหมายของคำย่อ (code) ที่ใช้ในการวิเคราะห์

commu1-16	= ตัวแทน (actor) สมาชิกในชุมชนที่สำรวจ โดยหมายเลขด้านหลังแทนตัวแทนที่ตอบแบบสอบถามตามลำดับ
Bhud	= ตัวแทนจากสมาคมศาสนาพุทธ
Muni	= ตัวแทนจากเทศบาลในพื้นที่
dasta	= ตัวแทนจากหน่วยงาน อพท. ในพื้นที่
homestay	= ตัวแทนจากกลุ่มโฮมสเตย์ในพื้นที่
earthen	= ตัวแทนจากกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาในพื้นที่

8.5.1 ข้อสันนิษฐานเบื้องต้นของกระบวนการความร่วมมือในนครชุม

การวิเคราะห์แนวทางของกระบวนการความร่วมมือของนครชุมด้วยวิธีการวิเคราะห์เชิงเครือข่าย ในขั้นต้นก่อนลงสำรวจพื้นที่โดยวิเคราะห์จากข้อมูลเชิงปฐมภูมิ และสันนิษฐานก่อนลงพื้นที่ว่า ลักษณะของเครือข่ายมีการกระจายตัว และขาดความเชื่อมโยงกัน หน่วย(node)การเชื่อมต่อที่สามารถเชื่อมกับทุกบ้านหรือหน่วยอื่นๆในเครือข่ายคือหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น ลักษณะของการเชื่อมต่อเช่นนี้ทำให้กระบวนการความร่วมมือมีแนวโน้มที่จะมีลักษณะของการรวมศูนย์สูง ข้อมูลทุกระดับมีแนวโน้มที่จะต้องผ่านไปที่หน่วย (node) ที่มีระดับค่าความเป็นศูนย์กลาง (degree-centrality) สูง

อย่างไรก็ตาม การลงสำรวจและสัมภาษณ์รอบสองโดยใช้การสำรวจและสัมภาษณ์ที่กำหนดกลุ่มเป้าหมาย โดยให้กลุ่มเป้าหมายเป็นกลุ่มที่เป็นคนที่มีบทบาทในเรื่องการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในชุมชน ผลที่ได้พบว่า ชุมชนนครชุม มีลักษณะของชุมชนวัฒนธรรมประเพณี ลักษณะของชุมชนประเภทนี้จะมีวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนนครชุมมีลักษณะของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นจะมีเกือบครบทั้ง 12 เดือน เมื่อทดสอบด้วยแบบสอบถามพบว่าชุมชนมีลักษณะการกระจายตัวของศูนย์กลาง (decentralization) โดยอาจมีบางหน่วย (node) ที่มีค่าศูนย์กลางสูงกว่าหน่วยอื่นบ้างแต่ไม่มาก ทำให้ไม่มีนัยสำคัญที่จะชี้ว่า node นั้นเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย ลักษณะของการกระจายตัวของศูนย์กลางเช่นนี้จะทำให้เครือข่ายมีการกระจายอำนาจ ซึ่งโดยภาพรวมลักษณะเครือข่ายเช่นนี้มีแนวโน้มที่จะต้องมีการพูดคุย หารือ ท้าทายมติจากหลายๆ กลุ่มในเครือข่ายก่อนจะได้ข้อสรุปในการจัดการใดๆ ในแผน ซึ่งด้วยกระบวนการดังกล่าวมีแนวโน้มที่ใช้เวลาในการจัดการในปัญหาแต่ละเรื่องของชุมชน ซึ่งทำให้การจัดการปัญหาชุมชนบางอย่างในเชิงวิกฤติที่ต้องการการตัดสินใจอย่างรีบด่วนอาจจัดการปัญหาได้ไม่ทันท่วงที แต่ข้อดีก็คือแผนการจัดการใดๆ ที่ได้มาจะมาจากความต้องการของคนในชุมชนและสอดคล้องกับบริบทตามสภาพความเป็นจริงของชุมชน

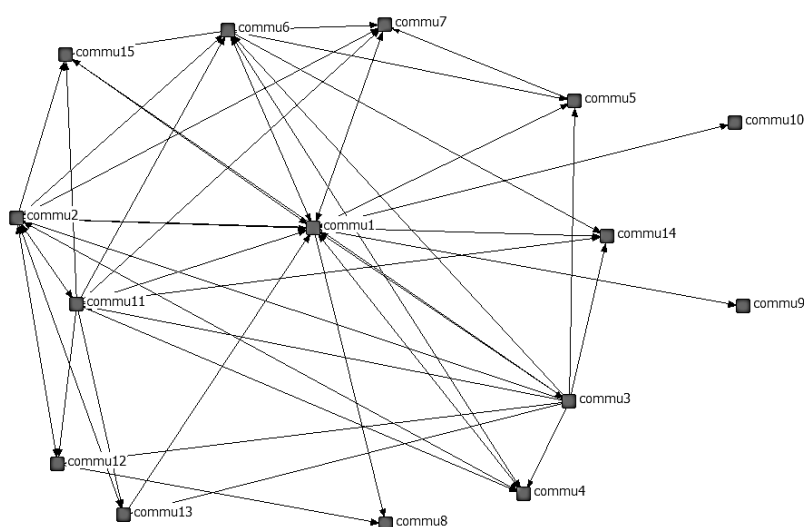

รูปที่ 1 ภาพแสดงการเชื่อมโยงเครือข่ายกระบวนการความร่วมมือของชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร

แนวทางการวิจัยจะใช้การศึกษาจากเอกสาร สัมภาษณ์ และลงสำรวจพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบเช็คกับแบบแผนของเครือข่ายที่ได้เพื่อใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการความร่วมมือในการจัดการของชุมชน จากข้อมูลเอกสารและการลงสำรวจพบว่า ชุมชนนครชุมเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยแบ่งกลุ่มออกเป็นหมู่บ้าน 15 หมู่บ้าน และมีการกระจายตัวของผู้นำชุมชน ซึ่งด้วยแนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของเครือข่ายที่แสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของศูนย์กลางเครือข่าย แต่จากการลงสำรวจพบว่าคนในชุมชนมีความเป็นเจ้าของพื้นที่สูง และอยู่อาศัยในพื้นที่อย่างต่อเนื่องจากรุ่นสู่รุ่น ลักษณะดังกล่าวทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของสถานที่อย่างชัดเจน และมีความเข้าใจในชุมชนของตนเอง (ในที่นี้คือแต่ละ

หมู่บ้าน) ผลที่ตามมาคือเมื่อผ่านการระดมความคิดเห็นของผู้นำชุมชนทั้งหมดโดยงานวิจัยนี้ กลุ่มผู้นำชุมชนสามารถให้ข้อมูลความสำคัญของพื้นที่ตนเอง นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าสินค้าทางวัฒนธรรม (cultural commodities) คือจุดแข็งของชุมชนนครชุม โดยสามารถแยกแยะงานวัฒนธรรมประเพณีออกมาได้ว่ามีการจัดตลอดปี และทุกหมู่บ้านในชุมชนนครชุมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเพณี ที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาได้ อย่างไรก็ตามเนื่องจากการกระจายของศูนย์กลางเครือข่ายการจัดการ ทำให้การจัดการงานวัฒนธรรม ประเพณีของแต่ละหมู่บ้านเกิดขึ้นอย่างกระจายไม่เป็นภาพรวม การจัดการระดมความคิดเห็นโดยงานวิจัยนี้ทำให้สามารถได้ข้อสรุปว่าจุดแข็งของชุมชนนครชุมเป็นลักษณะแบบชุมชนวัฒนธรรมประเพณีที่มีทั้ง 12 เดือน ซึ่งทำให้เกิดภาพต่อเนื่องถึงการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ว่าจะเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชนนครชุมตลอดทั้งปีได้ ประเด็นดังกล่าวจะเห็นได้ว่าด้วยศักยภาพของชุมชนนครชุม มีความพร้อมทั้งทางด้านกายภาพของพื้นที่ และบุคลากร ที่พัฒนาให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ได้ แต่เนื่องจากภาพรวมของความสัมพันธ์ของหน่วยย่อยในชุมชนที่กระจาย และไม่มีหน่วย (node) ศูนย์กลางที่จะขึ้นภาพรวมทำให้การจัดการไม่สามารถแสดงจุดแข็งที่แท้จริงของนครชุมออกมาได้

8.5.2 กระบวนการความร่วมมือชุมชนบ้านคูกพัฒนา

รูปที่ 2 แผนภาพแสดงการเชื่อมโยงเครือข่ายกระบวนการความร่วมมือของชุมชนบ้านคูกพัฒนา จังหวัดสุโขทัย

จากข้อมูลปฐมภูมิ และการลงสำรวจพื้นที่พบว่าชุมชนบ้านคูกพัฒนาเป็นชุมชนขนาดเล็กแทบทุกบ้านรู้จักกัน และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ชุมชนที่มีทิศทางของความเห็นของชุมชนเป็นไปในแนวทางเดียวกันสูง โดยผู้นำชุมชนมีบทบาทมากในการชี้นำทิศทางการพัฒนา กายภาพของพื้นที่ชุมชนมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจำนวนหนึ่ง แต่สิ่งสำคัญคือเรื่องเล่าภายในชุมชนที่มีความต่อเนื่องถึงแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมทั้งหมด

การใช้แบบสำรวจเพื่อหาแบบแผนการจัดการเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม พบว่าลักษณะของเครือข่ายมีความเป็นศูนย์กลางสูง แต่ขณะเดียวกันสมาชิกในชุมชนก็มีเครือข่ายการเชื่อมโยงหากัน เมื่อพิจารณาค่าการติดต่อ (In-degree, Out-degree) พบว่าจะมีศูนย์กลางจุดหนึ่งที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลสูงกว่าจุดอื่น โดยพบว่าศูนย์กลางดังกล่าวคือผู้นำชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีหน่วย (node) อื่นที่แสดงค่าความเป็นศูนย์กลางเช่นเดียวกัน

ทิศทางการเชื่อมโยงที่มีค่าศูนย์กลางสูงในจุดใดจุดหนึ่ง ลักษณะของเครือข่ายรูปแบบนี้จะมีจัดการที่รวดเร็ว เนื่องจากการตัดสินใจจะอาศัยหน่วยหลักที่เป็นศูนย์กลางของเครือข่าย นอกจากความรวดเร็วของการจัดการแล้ว ยังมีข้อดีของเรื่องทิศทางการวางแผน และการจัดการต่างๆ จะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งทำให้ง่ายต่อการวางแผนการจัดการ สิ่งที่เป็นปัญหาในเครือข่ายลักษณะนี้คือการที่ทุกการเชื่อมโยงพึ่งพิงกับหน่วยศูนย์กลางทำให้เครือข่ายหากขาดหน่วยศูนย์กลาง จะไม่สามารถเชื่อมโยงกันได้และการที่มีลักษณะพึ่งพิงกับหน่วยศูนย์กลางสูง ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างต้องอาศัยหน่วยศูนย์กลางใน

การตัดสินใจ ซึ่งในระยะยาวอาจเกิดปัญหาเรื่องความยั่งยืน รวมถึงแนวทางการจัดการต่างๆ หากหน่วยศูนย์กลางไม่เข้าใจปัญหาพื้นที่จริงๆ อาจขึ้นาทิศทางการวางแผนไม่ถูกต้อง และไม่ตรงกับความต้องการกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน

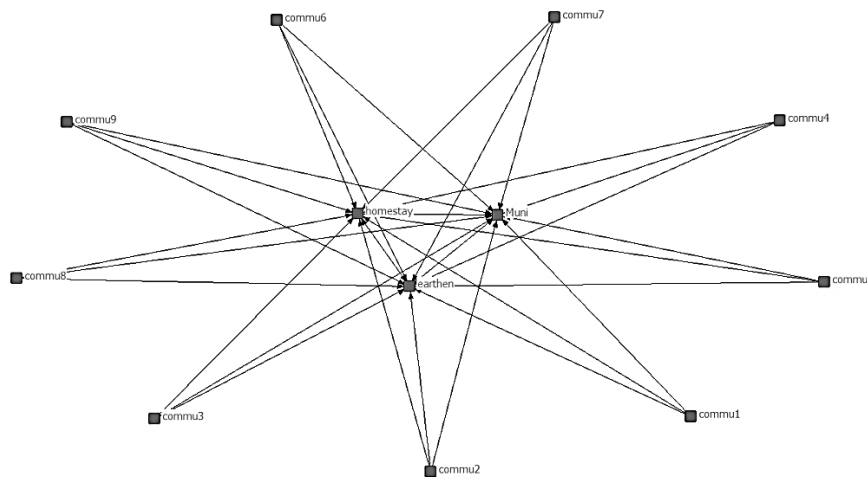
แต่อย่างไรก็ตามบ้านคูกแม้จะมีค่าความเป็นศูนย์กลางสูงในหน่วย commu1 แต่อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่าการกระจายตัวของการเชื่อมต่อเครือข่ายไปยังหน่วยอื่นๆ ด้วย ซึ่งลักษณะเช่นนี้มีแนวโน้มไปในทางที่ดีเนื่องจากหากไม่มีหน่วยศูนย์กลางเดิมก็มีแนวโน้มที่จะมีหน่วยศูนย์กลางใหม่ขึ้นมาทดแทนได้

ภาพรวมของข้อมูลปฐมภูมิ และการลงสำรวจพื้นที่ รวมถึงเมื่อนำมาวิเคราะห์รวมกับการวิเคราะห์เครือข่าย พบว่าเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ที่ผู้นำชุมชนมีความเป็นผู้นำสูง และเป็นผู้กำหนดทิศทางถึงแผนโครงการต่างๆของชุมชน อย่างไรก็ตามข้อดีของชุมชนบ้านคูกพัฒนา ก็คือผู้นำชุมชนเป็นคนในพื้นที่ซึ่งมีความเข้าใจถึงความต้องการของชุมชนและกำหนดทิศทางสอดคล้องกับความต้องการของคนส่วนใหญ่ในชุมชน แต่ปัญหาหนึ่งที่พบก็คือการติดต่อกับชุมชน เนื่องจากการวางแผนการท่องเที่ยวต้องอาศัยการติดต่อล่วงหน้า แต่ลักษณะของชุมชนพึ่งพาหัวหน้าชุมชนค่อนข้างมาก เนื่องจากหน่วยศูนย์กลางเป็นหน่วยหลักที่เชื่อมโยงกับคนในชุมชนและเชื่อมโยงกับคนหรือหน่วยงานภายนอกชุมชน หากหน่วยศูนย์กลางไม่ทำงานการเชื่อมโยงของเครือข่ายก็จะหายไป ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านคูกไม่สามารถพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการลงสำรวจพื้นที่พบว่าสมาชิกชุมชนทั้งหมดมีความใกล้ชิดกันมากและมีความเห็นสอดคล้องกันในการพัฒนาพื้นที่ ซึ่งด้วยลักษณะเช่นนี้ทำให้เครือข่ายมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันแทบทั้งชุมชน ซึ่งมีข้อดีอย่างมากที่มีแนวโน้มที่สามารถหาผู้นำที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนมาทดแทนในกรณีเกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆได้ง่าย

8.5.3 กระบวนการความร่วมมือชุมชนทุ่หลวง

ชุมชนทุ่หลวงเป็นชุมชนที่มีกิจกรรมการค้าหลักคือการปั้นเครื่องปั้นดินเผา ในชุมชนเองมีการรวมกลุ่มเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่มีกิจกรรมของชุมชนคือการปั้นเครื่องปั้นดินเผา โดยมีกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญที่เป็นผู้พยายามในการกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนและได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนโดยส่วนใหญ่ กลุ่มคนดังกล่าวประกอบไปด้วยผู้นำชุมชน สมาชิกในชุมชนที่เป็นเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และสมาชิกในชุมชนอื่นๆ ที่สนใจอีกจำนวนหนึ่ง แต่มีจำนวนไม่มากนัก และสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มดังกล่าวจะมีอายุอยู่ในช่วงวัยทำงาน ในขณะเดียวกันเมื่อมีการลงสำรวจความคิดเห็นโดยผู้วิจัยพบว่าสมาชิกในชุมชนนอกเหนือไปจากกลุ่มดังกล่าวแล้วที่เข้าร่วมกลุ่มพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวของบ้านทุ่หลวงเป็นกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ ทิศทางของการจัดการชุมชนเมื่อมีการสำรวจความคิดเห็นพบว่ามีความเป็นไปในทิศทางเดียวกันสูงโดยมีความต้องการพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวและสามารถให้ความร่วมมือในการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวขึ้นในชุมชน โดยกลุ่มผู้นำหลักคือกลุ่มผู้นำชุมชนที่กล่าวมาแล้วที่มีบทบาทสำคัญที่กำหนดทิศทางและติดต่อกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขอความช่วยเหลือทางการเงินและองค์ความรู้ต่างๆ ที่จะนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน ชุมชนทุ่หลวงมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสูงเนื่องจากมีงานศิลปหัตถกรรมด้านเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ มีการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวโดยเข้าใจถึงศักยภาพของชุมชนตนเองเป็นอย่างดี มีกลุ่มผู้นำที่มีความเข้าใจในชุมชนและสามารถกำหนดทิศทางของชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพได้ แต่อย่างไรก็ตามสมาชิกโดยส่วนใหญ่ของกลุ่มเป็นผู้สูงอายุในชุมชนของแต่ละบ้านที่มีกิจกรรมด้านเครื่องปั้นดินเผา มีเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่เป็นกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นคนในวัยทำงาน แต่สมาชิกที่ทำกิจกรรมเครื่องปั้นดินเผากลับพบว่าอยู่ในวัยหนุ่มสาวหรือวัยทำงานน้อยมาก

เมื่อนำมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์แบบเครือข่ายพบว่า ชุมชนทุ่หลวงมีลักษณะเครือข่ายแบบรวมศูนย์เช่นเดียวกับชุมชนบ้านคูกพัฒนา โดยมีหน่วย (node) ศูนย์กลางคือกลุ่มผู้นำชุมชนดังกล่าว ลักษณะของเครือข่ายอยู่ในรูปแบบที่มีความสัมพันธ์ในเครือข่ายเชื่อมต่อกับหน่วยหลัก ทำให้เครือข่ายลักษณะนี้มีการพึ่งพิงกับหน่วยที่เป็นศูนย์กลางสูง ซึ่งหน่วยที่เป็นศูนย์กลางจะสามารถชักจูงทิศทางการตัดสินใจในการจัดการใดๆ ในชุมชนได้เนื่องจากหน่วยอื่นๆ ในชุมชนเลือกที่จะติดต่อกันผ่านหน่วยศูนย์กลาง ข้อดีของรูปแบบเครือข่ายเช่นนี้จะทำให้การจัดการใดๆ ในชุมชนทำได้อย่างรวดเร็วเนื่องจากการตัดสินใจจากหน่วยงานหลักที่เป็นศูนย์กลางเพียงหน่วยงานเดียว นอกเหนือไปจากนั้นทิศทางการตัดสินใจก็จะเป็นไปในทิศทางเดียวกันทำให้การวางแผนการจัดการชุมชนง่ายและไม่ซับซ้อน แต่ขณะเดียวกันการพึ่งพิงหน่วยศูนย์กลางในลักษณะเครือข่ายเช่นนี้จะทำให้หน่วยศูนย์กลางมีบทบาทสูงในชุมชน หากเกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ กับหน่วยศูนย์กลางก็จะมีผลต่อชุมชนในภาพรวมด้วย

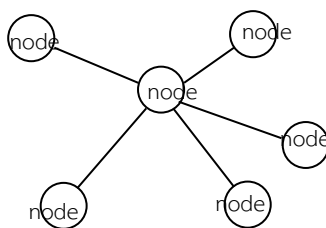

รูปที่ 3 แผนภาพแสดงการเชื่อมโยงเครือข่ายกระบวนการความร่วมมือของชุมชนบ้านทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย

เมื่อวิเคราะห์จากเครือข่ายร่วมกับข้อมูลพื้นฐานจากการสำรวจชุมชน จะเห็นได้ว่ามีแนวโน้มที่ชุมชนทุ่งหลวงเป็นไปในลักษณะที่มีทิศทางวางแผนชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างมีทิศทางเดียวกัน เนื่องจากมีกลุ่มผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสูงในการเข้ามาจัดการปัญหาต่างๆ รวมถึงติดต่อกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขอทรัพยากรภายนอกมาแก้ปัญหาในชุมชน แต่หากมองจากรูปแบบเครือข่ายจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดกับกลุ่มผู้นำชุมชนดังกล่าว จะมีผลกระทบค่อนข้างมากต่อชุมชนทุ่งหลวงในภาพรวม เช่นหากกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการรวมกลุ่มของชุมชนทุ่งหลวงไม่ได้ทำกิจกรรมต่อก็จะทำให้การรวมตัวของชุมชนทุ่งหลวงเพื่อการท่องเที่ยวก็ไม่สามารถคงอยู่ได้เช่นกัน อีกทั้งชุมชนทุ่งหลวงยังมีประเด็นของปัญหาขาดการสืบสานความชำนาญการศิลปหัตถกรรมสู่คนรุ่นต่อไป ในภาพรวมคนส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมในเครือข่ายการท่องเที่ยวเป็นผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการลดจำนวนของผู้ที่ศิลปหัตถกรรมประเภทนี้ในอนาคตหากไม่มีคนรุ่นต่อไปเข้ามาเรียนรู้เพื่อช่วยสืบสานความชำนาญนี้ ในเครือข่ายนี้จึงมีปัญหาทั้งในเรื่องของการพึ่งพิงศูนย์กลางที่มีแนวโน้มจะไม่ยั่งยืน และยังมีปัญหาของชุมชนเองที่ในอนาคต หน่วยทำงาน (node) ที่สืบต่อศิลปหัตถกรรมที่ช่วยทำให้ชุมชนบ้านทุ่งหลวงเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านศิลปหัตถกรรมก็มีแนวโน้มที่จะหายไปโดยไม่มีการสร้างกลุ่มคนใหม่ขึ้นมาทดแทน

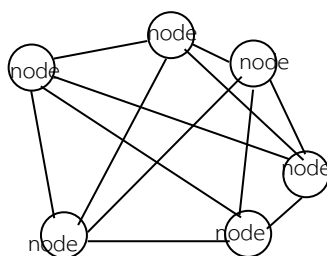
9. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาพบว่าทั้ง 3 ชุมชนสอดคล้องและส่งเสริมการประเมินข้อมูลระหว่างกันในทุกข้อมูลเชิงประจักษ์และข้อมูลการวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม การวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมในงานวิจัยนี้จะมีพื้นฐานแนวคิดในประเด็นเรื่องการรวมศูนย์อำนาจ (centralization) และการกระจายอำนาจ (decentralization) การรวมศูนย์อำนาจคือทุกองค์กรหรือหน่วยงาน (ในที่นี้หมายถึง node) ติดต่อกับองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งมากกว่าหน่วยงานอื่นทำให้องค์กรหรือหน่วยงานดังกล่าวเป็นหน่วยที่รับการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลมากกว่าหน่วยงานอื่นจึงสามารถเลือกในการรับส่งข้อมูลให้เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานศูนย์กลาง ด้วยลักษณะดังกล่าวการตัดสินใจในนโยบายหรือการวางแผนจะตกอยู่กับหน่วยที่กลายเป็นศูนย์กลาง ข้อดีคือจะมีการตัดสินใจที่รวดเร็ว และสามารถแก้ปัญหาในเชิงวิกฤตได้อย่างรวดเร็ว ข้อเสียคือการติดต่อ ข้อมูล การตัดสินใจโดยส่วนใหญ่จะตกอยู่กับหน่วยศูนย์กลางทำให้ในระยะยาวมีความเสี่ยงหากหน่วยศูนย์กลางไม่ได้อยู่ในกระบวนการความร่วมมือแล้วการติดต่อจะมีการติดขัดหรืออาจทำให้เครือข่ายดังกล่าวไม่สามารถสร้างกระบวนการความร่วมมือได้ อีกทั้งในลักษณะของเครือข่ายรวมศูนย์อำนาจจะมีลักษณะของการพึ่งพิงไม่รอบด้านทำให้หน่วยศูนย์กลางมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจในนโยบายหรือการจัดการได้ด้วยตนเองจึงสามารถเลือกหรือตัดข้อมูลชุดใดก็ได้ ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้การตัดสินใจในเครือข่ายรูปแบบนี้มีแนวโน้มที่จะเป็นไปตามความต้องการของหน่วยศูนย์กลางมากกว่าที่จะเป็นการประนีประนอมความต้องการของทุกหน่วยที่เข้าร่วมกระบวนการความร่วมมือ [10][11][12]

รูปที่ 4 แสดงเครือข่ายที่มีลักษณะรวมศูนย์อำนาจ (centralization)

เครือข่ายที่กระจายอำนาจ (decentralization) คือเครือข่ายทุกหน่วย (node) มีการติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน โดยไม่มีหน่วยใดหน่วยหนึ่งที่เป็นหน่วยศูนย์กลางอย่างชัดเจน ข้อดีคือในเครือข่ายทางสังคมเช่นนี้การติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลสามารถติดต่อระหว่างหน่วยในเครือข่ายไม่จำเป็นต้องผ่านตัวกลางหรือหน่วยศูนย์กลางซึ่งทำให้กระบวนการตัดสินใจในเครือข่ายทางสังคมมีข้อมูลที่ใช้ในการตัดสินใจที่หลากหลายและสามารถแก้ปัญหาได้หลากหลายแปรผันตามข้อมูลที่แลกเปลี่ยนกัน ในระยะยาวเครือข่ายเช่นนี้จะมีข้อดีที่มีความยั่งยืนเนื่องจากลักษณะของเครือข่ายไม่พึ่งพิงในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ข้อเสียคือเนื่องจากไม่มีหน่วยงานหลักหรือหน่วยงานศูนย์กลางทำให้เครือข่ายลักษณะนี้ต้องอาศัยการระดมความคิดเห็นในกระบวนการความร่วมมือซึ่งด้วยกระบวนการดังกล่าวจะใช้เวลามากและหลายๆ ครั้งที่ไม่สามารถสรุปมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ [10][11][12][13]

รูปที่ 5 ภาพการติดต่อแบบที่ไม่มีศูนย์กลางในเครือข่ายโดยมีความเป็นไปได้ที่ทุกหน่วยสามารถติดต่อกันเองโดยไม่ต้องพึ่งพิงหน่วยใดหน่วยหนึ่งในการติดต่อ

โดย 1.ชุมชนนครชุม จังหวัดกำแพงเพชร เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ มีความหลากหลายของทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชนสร้างสรรค์สูง แต่มีการกระจายตัวของชุมชนย่อยในพื้นที่ ผลที่ตามมาคือการที่ชุมชนไม่สามารถรวมกันอย่างเข้มแข็งได้ แต่ละชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ในชุมชนตนเอง แต่ขาดการมองภาพรวมทำให้การท่องเที่ยวทั้งชุมชนไม่สามารถสร้างจุดแข็งและหลายๆ ครั้งกลายเป็นแข่งขันเอง ซึ่งทำให้เมื่อมองภาพการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของนครชุมจึงยากที่จะบอกได้ว่าเอกลักษณ์การท่องเที่ยวสร้างสรรค์เมื่อมาเที่ยวนครชุมคืออะไร ข้อสรุปดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของกระบวนการความร่วมมือของนครชุมที่มีศูนย์กลางหลายจุดและมีเครือข่ายที่กระจุกกระจายด้วยรูปแบบดังกล่าวสามารถสรุปเพิ่มเติมได้ว่า ด้วยกระบวนการความร่วมมือดังกล่าวยากที่จะหาข้อสรุปร่วมกันในการวางแผนการจัดการใดๆ เนื่องจากไม่มีผู้ตัดสินใจหลักในเครือข่าย ลักษณะของชุมชนนครชุมจะสอดคล้องกับลักษณะของเครือข่ายแบบไม่มีศูนย์กลาง (decentralization) ตามแนวคิดข้างต้น 2.บ้านคุปพัฒนา จังหวัดสุโขทัย เป็นชุมชนขนาดเล็ก มีจุดแข็งคือในสมาชิกในชุมชนมีความใกล้ชิด สนับสนุนทรัพยากรท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของชุมชนผูกติดกับเรื่องเล่าท้องถิ่น ชุมชนมีการสร้างกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนบ้านคุปพัฒนาแม้มีทรัพยากรการท่องเที่ยวไม่มาก แต่กลับมีแนวโน้มการพัฒนาที่ดีจากการศึกษาด้วยแนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมยังพบว่า แม้ชุมชนบ้านคุปจะมีลักษณะของเครือข่ายที่มีความเป็นศูนย์กลางสูง (centralization) ซึ่งรูปแบบนี้จะพึ่งพิงหน่วย (node) ศูนย์กลางค่อนข้างมาก แต่ในขณะเดียวกันในกระบวนการความร่วมมือก็แสดงถึงว่าสมาชิกในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กันทั้งชุมชน กล่าวคือแม้ว่าเครือข่ายของบ้านคุปจะมีความเป็นศูนย์กลางสูง (ตารางที่ 3) แต่ในขณะเดียวกันหน่วยอื่นๆ ในชุมชนก็มีการติดต่อกันเองด้วยซึ่งรูปแบบเครือข่ายเช่นนี้

จะต่างออกจากเครือข่ายที่มีลักษณะศูนย์กลางที่หน่วยอื่นในเครือข่ายไม่ติดต่อกันเองหรือติดต่อกันน้อยเนื่องจากมีแนวโน้มที่แม้ภายหลังหน่วยศูนย์กลาง (ในที่นี้คือ commu 1) จะไม่มีหรือไม่ทำหน้าที่ในเครือข่ายนี้แล้วแต่ก็ยังยมีหน่วยอื่นที่ถูกติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลในปริมาณที่ใกล้เคียงกันมาทำหน้าที่ทดแทนได้ในอนาคต ทำให้ได้ข้อสรุปว่าแนวโน้มของกระบวนการความร่วมมือในการวางแผนการท่องเที่ยวมีความยั่งยืนแม้จะมีลักษณะของเครือข่ายเป็นแบบรวมศูนย์อำนาจ 3.ชุมชนทุ่งหลวงเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวสร้างสรรค์ที่เป็นเอกลักษณ์ (บั้งหม้อ) และมีศักยภาพสูงในการเป็นชุมชนท่องเที่ยวสร้างสรรค์ โดยชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ของชุมชน อย่างไรก็ตามกลับพบว่าสมาชิกในกลุ่มเหล่านี้ที่เข้าร่วมเป็นผู้สูงอายุเป็นส่วนใหญ่ กลุ่มผู้มีบทบาทสำคัญในการรวมสมาชิกชุมชนเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวกลับเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่โดยเป็นผู้รวบรวมสมาชิกสูงอายุที่มีศักยภาพเหล่านี้เข้ามาทำกิจกรรมรวมกัน เมื่อมองในรูปแบบของการวิเคราะห์เครือข่ายที่ได้ โดยพิจารณาจากค่าการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อสังเกตของทุ่งหลวงคือการติดต่อแบบขอข้อมูลหรือขอการตัดสินใจ (nIndeg) จะมีเพียงกลุ่มหนึ่งเท่านั้นแต่กลุ่มอื่นที่อยู่ในเครือข่ายมีค่าดังกล่าวเป็นศูนย์ กล่าวคือไม่ได้มีอำนาจหน้าที่ในการให้ข้อมูลหรือตัดสินใจใดเลยในกระบวนการความร่วมมือ พบว่ารูปแบบกระบวนการร่วมมือเช่นนี้ในระยะแรกแม้จะประสบความสำเร็จ (เนื่องจากมีผู้ตัดสินใจเป็นกลุ่มหลักกลุ่มเดียว ทำให้ตัดสินใจง่ายและรวดเร็ว) แต่ในระยะยาวมีแนวโน้มที่จะเกิดความไม่ยั่งยืนหากขาดกลุ่มหลัก หรือ หน่วย (node) ศูนย์กลางในปัจจุบันไป ซึ่งจากข้อมูลสำรวจในพื้นที่ที่สอดคล้องกับรูปแบบเครือข่ายกระบวนการความร่วมมือที่ได้

เอกสารอ้างอิง

- [1] Arkarapoti Wong, P.(2018). The study of cooperative planning in conservation management by social network analysis concept. **Journal of Environmental Design (JED)**, 5(2), pp.47-61
- [2] Giuffre, K. (2013). communities and networks. **Using Social Network Analysis to Rethink Urban and Community studies**. UK: Polity Press.
- [3] Hanneman, Robert; Riddle, Mark (2005). **Introduction to Social Network Methods**. In Book Introduction to Social Network Methods.
- [4] Arkarapoti Wong, P.(2019), The Study of Collaborative Structure of Pre-world Heritage Management; Case Study Chiang Mai, **Thailand. Journal of Architectural/Planning Research and Studies(JARS)**,16(1), pp.125-137
- [5] Pryke, Stephen (2012). **Social network analysis in construction**. Hoboken, N.J.: Wiley-Blackwell; Chichester : John Wiley [distributor].
- [6] Sandström, Annica; Carlsson, Lars (2008). The Performance of Policy Networks: The Relation between Network Structure and Network Performance. In **Policy Studies Journal**, 36.doi: 10.1111/j.1541-0072.2008.00281.x.
- [7] Koornneef, F. (2012). **The influence of network structure on the adaptive capacity of collaborative arrangements in Dutch National Landscapes**. (Master degree Master thesis), Utrecht University, Utrecht.
- [8] Sandström,A; Carl Rova (2010). **Adaptive Co-management Networks: a Comparative Analysis of Two Fishery Conservation Areas in Sweden**. With assistance of FAO of the UN.
- [9] Chindapol, S; Arkarapoti Wong, P. (2019). **An Initiated Community Management Model for Creative-Tourism around World Heritage Corridor area Si Satchanalai-Sukhothai-Kamphaengphet**. Chiang Mai.Thailand Science Research and Innovation.

- [10] Bodin, Ö., & Crona, B. I. (2009). The role of social networks in natural resource governance: What relational patterns make a difference? **Global Environmental Change**, (193) ,pp.366-374. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2009.05.002>
- [11] Carlsson, L., & Sandström, A. (2008). Network governance of the commons. **International Journal of the Commons**, 2(1),pp.33-54.
- [12] Janssen, M. A., Bodin, A., Anderies, J. M., Elmqvist, T., Ernstson, H., McAllister, R. R. J., Olsson, P., Ryan, P. (2006). Toward a Network Perspective of the Study of Resilience in Social-Ecological Systems. **Ecology and Society**, 11(1). doi: citeulike-article-id:788400
- [13] Kong, P. (2008). **Social Quality in the Conservation Process of Living Heritage Sites**. Delft, the Netherlands: International Forum on Urbanism.